

آسیب‌شناسی سیاستگذاری نظام بیمه تکافل در صنعت بیمه ایران و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی جمهوری اسلامی ایران

رضا پریزاد^۱، زهرا شکوری^۲

چکیده

بیمه بعنوان یکی از مهمترین و اثربخش‌ترین بخش‌های اقتصاد کشور شمرده می‌شود. نظام بیمه تکافلی به منظور ایجاد تنوع در نهادهای مالی و جلب‌نظر مسلمانان در جهت رفع شبهات مطروحه از جانب فقهای مسلمان و همچنین جذب سرمایه ارائه گردیده است. ایران بیش از دو دهه است که از بانکداری اسلامی بهره‌مند است ولی در صنعت بیمه هنوز از مدل متعارف بیمه‌ای در جهان استفاده می‌کند. از آنجائیکه هر طرح مالی باید هم از نظر اسلامی بودن و هم از نظر کارآمدی بررسی شود، این مقاله به بیان کارآمدی آن پرداخته است. با بررسی آسیب‌شناسی سیاستگذاری نظام بیمه تکافلی در صنعت بیمه ایران و میزان تأثیر آن بر توسعه اقتصادی کشور با استفاده از مدل نظریه اجتماعی، این سوال مطرح می‌شود که نظام بیمه تکافلی در راستای افزایش ضریب نفوذ بیمه در کشور تا چه اندازه می‌تواند در توسعه اقتصادی ایران تأثیرگذار باشد؟ به نظر می‌رسد بیمه تکافل می‌تواند بعنوان یک بیمه مکمل نه جایگزین در صنعت بیمه کشور کارایی داشته باشد و در رقابت با کشورهای اسلامی و اروپایی تأثیر مثبتی بر توسعه اقتصادی ایران داشته باشد. در همین رابطه یافته‌ها نشان می‌دهد که نظام بیمه تکافلی می‌تواند تا حدودی بعنوان مکمل نه جایگزین بیمه متعارف در صنعت بیمه در ایران مورد استفاده قرار گیرد و با توجه به اینکه تأمین امنیت اجتماعی و اقتصادی امت مسلمان نیازمند الگوی بیمه‌ای جایگزینی است که مورد تأیید قرآن و سنت باشد، باید در مقابل ریسک‌های پیش‌بینی نشده یا فجایع از امنیت نسبی برخوردار باشند.

واژگان کلیدی: بیمه متعارف، تکافل، خسارت، بیمه‌گر، بیمه‌گذار

^۱ استادیار، عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قم r_parizad@yahoo.com

^۲ دانشجوی دکتری سیاستگذاری عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قم

مقدمه

نظام مالی اسلام متشکل از سه حوزه کارکردی بانکداری اسلامی، بیمه اسلامی و بازار سرمایه اسلامی است که با توسعه و پیشرفت خود به بخش اساسی و مهمی در بازار مالی جهانی تبدیل شده است و بعنوان الگوی مالی جایگزین، کار او اجرایی در مقابل نظام مالی متعارف مورد توجه بسیار قرار گرفته است. افزایش آگاهی و تقاضا برای سرمایه‌گذاری طبق اصول شرع در سطح جهانی باعث شده که صنعت خدمات مالی اسلامی به صنعت موفق و پررونقی تبدیل شود. طراحی نظام مالی اسلامی در هر یک از حوزه‌های مذکور باید در وهله نخست دارای شاخص‌های نظام‌های مالی و سپس شاخص‌های اسلامی این نظام‌ها باشد.

نیاز به امنیت از جمله مهمترین نیازهای بشر است که بر اثر گذر زمان از تعریف ساده خود به امنیت در دارایی، سرمایه‌گذاری‌ها و مواردی از این قبیل بسط و گسترش یافته است. در ابتدا به منظور رفع این نیاز از ابزارهای متفاوتی استفاده می‌شد تا اینکه نظام بیمه مدون گردید. بیمه درباره موضوعات خطرناک و خطرناک انجام می‌گیرد که به معنای عدم اطمینان از وقوع زیان است. موسسات و نهادهای بیمه‌ای یکی از عوامل و شرایط موثر در توسعه اقتصادی و مالی، ایجاد منابع جدید مالی حفظ ثروت‌های ملی و جلوگیری از خطرهای تهدید کننده در سرمایه‌گذاری از نظر تضمین خسارت و پرداخت غرامت است. لذا یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که نظام بیمه تکافلی تا چه اندازه می‌تواند بعنوان مکمل نه جایگزین بیمه متعارف در صنعت بیمه در ایران مورد استفاده قرار گیرد و باتوجه به اینکه تأمین امنیت اجتماعی و اقتصادی امت مسلمان نیازمند الگوی بیمه‌ای جایگزینی (شاخه‌ای از سیاست بیمه‌ای متعارف) است که مورد تأیید قرآن و سنت باشد و باید در مقابل ریسک‌های پیش‌بینی نشده یا فجایع برخوردار باشند. لذا سوال دیگری که متصور می‌باشد این است که نظام بیمه تکافلی در راستای افزایش ضریب نفوذ بیمه در کشور با پذیرش ریسک‌های بیمه‌ای در فضایی سالم و رقابتی با بیمه متعارف تا چه اندازه می‌تواند در توسعه اقتصادی ایران تأثیرگذار باشد (روحانی، ۱۳۸۹: ۲۳).

هدف اولیه بیمه ایجاد همکاری متقابل میان دو طرف است که طی آن یکی از طرفین تعهد می‌کند که طرف دیگر در برابر هرگونه خطر غیرقابل پیش‌بینی حمایت کند. یکی از طرفین از قبل مبلغ مشخصی را بعنوان حق بیمه به طرف دیگر می‌پردازد. وی در مقابل تعهد می‌کند که در ازای دریافت حق بیمه طرف اول را در برابر هرگونه خسران یا آسیب تصادفی حمایت کرده و هرگونه خسارت وارده به شخص یا اموال وی را جبران نمایند. در قرارداد بیمه طرف پرداخت کننده حق بیمه را بیمه‌گذار و طرف تعهد کننده برای جبران خسارت را بیمه‌گر می‌نامند. حق بیمه و حادثه‌ای که وی در برابر آن بیمه می‌شود، خطر یا ریسک نامیده می‌شود. اصول حاکم بر بیمه تحت قانون غیرمدون براساس اصول قانون موضوعه و قانون سنتی (یا قانون مدون) تنظیم شده است ولی اجرای آنها بر اصل بهره یا سود استوار است و ایده اصلی بیمه براساس قوانین اسلامی

تلقى بیمه بعنوان معامله مالی متقابل میان دو طرف است. براساس این معامله یکی از طرفین مسئولیت حمایت مالی از طرف دیگر را در برابر خطری تعریف شده برعهده می‌گیرد. براساس اصول مضاربه در قرارداد بیمه عامل بیمه تعهد پرداخت خسارت در برابر هرگونه خسران یا زیان وارده را عهده‌دار می‌شود، اما در صورتیکه در مدت زمان مورد توافق خطر ذکر شده در بیمه‌نامه رخ ندهد طرف بیمه‌گذار پس از سررسید قرارداد از حق دریافت کل مبلغ پرداختی مشارکتی (در بیمه عمر) و سود پرداختی به بیمه‌گذاران (پس از کسر هزینه‌ها در بیمه‌نامه‌های عمومی) و نیز سود حاصل از مبالغ پرداختی برخوردار است. در چنین معامله عامل بیمه و شریک برای برخورداری از حمایت مالی بطور متقابل به هم کمک می‌کنند و قانون غیرمدون و قانون اسلامی در زمینه ایده کلی بیمه و اصول تنظیم قراردادهای آن با هم تفاوت‌هایی دارند.

۱- تعریف مفاهیم

۱-۱- تعریف ریسک

هر نوع فعالیتی در فرآیند اجرایی خود با احتمال وقوع حوادث و یا مخاطراتی روبرو می‌باشد که حاصل آن می‌تواند از برآورده شدن نتیجه و یا خواست مورد انتظار جلوگیری کند. بنابراین احتمالی را که موجب گردیده تا بازده موردنظر حاصل نشود را ریسک می‌نامند. این امر اشاره به وضعیت ناخوشایندی دارد که ممکن است فرد و یا سازمان در معرض آن قرار گرفته و باعث به وجود آمدن زیان گردد. این وضعیت جدید می‌تواند یک حادثه زیانبار و یا یک عامل باز دارنده و یا هر نوع خطر یا بی‌نظمی و یا بی‌ثباتی در مسیر فعالیت باشد. بنابراین بطور خلاصه عدم اطمینان از وقوع خسارت و غیرقابل پیش‌بینی بودن وقوع پیش آمدها را ریسک می‌نامیم.

۱-۲- تکافل از لحاظ لغوی

واژه تکافل از قرآن و سنت "از واژه عربی کفالت" گرفته شده است و به معنای ضمانت مشترک می‌باشد که هدف آن نیز مشارکت و یاری دوجانبه میان اعضاء گروه مشخصی می‌باشد. در کتاب المنجد واژه تکافل به معنای "ضمانت متقابل" آمده است. با ذکر این مثال که تکافل القوم یعنی آن قوم کفیل (ضامن) یکدیگر شدند. برخی تکافل را این چنین معنا کرده‌اند: «نوعی زندگی جاری بین موجودات گوناگون زنده می‌باشد که در آن، دو طرف منفعت را با یکدیگر مبادله می‌کنند» و برخی نیز در تقریرات خود آورده‌اند که: «هر عضو جامعه کفیل دیگران است، همچنان که دیگران نیز کفیل اویند و باید همه نیازهای او را تکفل کنند و بی‌جهت نیست که امروز محققان به این وظیفه تکافل اجتماعی نام نهاده‌اند». این کلمه به معنای تضمین مشترک،

کمک متقابل میان گروهی، مساعدت و کمک نیز بکار رفته است. تکافل مبتنی بر اصل قرآنی تعاون و به معنای کمک متقابل میان گروهی است. و هر عضوی در حمایت از نیازمندان داخل گروه سهم دارد این نوع شبیه بیمه تعاونی است (رشیدی، ۱۳۸۷: ۵۷).

بعبارتی تکافل از اهتمام عمومی به امور هموطنان اعم از اینکه عموم مسلمانان یا غیرمسلمانان را شامل شود. فلذا می‌توان تکافل اسلامی را اهتمام عمومی مسلمانان به امور هم‌نوعان و یا به تعبیری انجام واجبات اجتماعی و ترک محرّمات اجتماعی تعریف کرد (عسگری، ۱۳۹۸: ۱۱۵).

۲- بیمه از منظر حقوقی و فقهی

برخی واژه بیمه را در ارتباط با واژه بیم و ترس می‌دانند و می‌گویند چون نخستین بار دولت روسیه امتیاز حمل‌ونقل و بیمه را از دودمان قاجار گرفته است واژه روسی "استراخوانی" در زبان پارسی به بیمه ترجمه شده است (موسوی خمینی، ۱۳۷۹: ۹۴). برخی دیگر واژه بیمه را گرفته شده از کلمه "بیما" در زبان هندی می‌دانند که به معنای اطمینان و تأمین است. در زبان‌های انگلیسی اصلاح و فرانسه اصطلاح است. و در زبان عربی التامین و در زبان‌های دیگر همگی رساننده معنا و مفهوم "اطمینان و آرامش خاطر، ایمنی مالی در برابر خطرها" می‌باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۵۳). و برخی دیگر بر این نظرند که بیمه یک واژه فارسی است. فرهنگ معین بیمه را برگرفته از بیما در زبان اردو و هندی به معنای ضمانت می‌داند. به هر صورت واژه بیمه که از زمان قاجار در امتیازنامه حمل‌ونقل و بیمه ذکر شده است از آن پس در زبان فارسی معمولی در قانون نیز پذیرفته شده است (عسگری، ۱۳۹۸: ۳۶).

– بیمه از دیدگاه حقوقی: قانون بیمه مصوب ۱۳۱۴ با قبول واژگان بیمه، بیمه‌گر، بیمه‌گذار، بیمه شده، مورد بیمه، موضوع بیمه و ... این واژگان را در زبان تخصصی ما تثبیت کرده است و طبق قانون بیمه (۱۳۱۴/۰۲/۰۷) ماده (۱) بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می‌کند در ازای دریافت وجه یا جوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه خسارت وارده بر او را جبران نموده یا وجه معینی بپردازد (عسگری، ۱۳۹۸: ۳۷).

– بیمه از منظر فقهی: آیت‌اله سیستانی، میزا جواد تبریزی، ناصر مکارم شیرازی، موسوی اردبیلی همگی با این مفهوم بیمه را قرارداری می‌دانند که طبق آن بیمه‌گذار (بیمه شونده) متعهد می‌شود ماهانه یا سالانه و یا یکباره مبلغ معینی به بیمه‌گر (بیمه کننده) بپردازند و در مقابل آن بیمه‌گر متعهد می‌شود که به بیمه‌گذار یا شخص ثالثی که در قرارداد بیمه معین که به نفع او منعقد شده است مبلغی پول یا هر عوض مالی دیگری بپردازد (عسگری، ۱۳۹۸: ۳۹).

- اصول بیمه: عبارتند از اصل حسن نیت، اصل نفع بیمه‌ای، اصل جانشینی، اصل جبران خسارت (گرامت)، اصل خطر (ریسک)، اصل احتمال (عسگری، ۱۳۹۸: ۳۹).

- انواع بیمه: شامل بیمه تعاونی، بیمه اجتماعی، بیمه بازرگانی (خصوصی): که شامل بیمه اموال و اشیاء در قالب بیمه حمل‌ونقل هوایی و دریایی، بیمه اتومبیل، بیمه آتش‌سوزی، بیمه مسئولیت و بیمه مهندسی می‌گردد و بیمه اشخاص در قالب بیمه‌ای عمر و حوادث و بیمه‌های درمان ارائه می‌گردد و همچنین بیمه‌های اتکایی (عسگری، ۱۳۹۸: ۳۹).

۳- نقش و ضرورت بیمه

امروزه پس از گذشت سال‌ها از عمر و فعالیت‌های بیمه‌ای در ایران مردم ما کم‌وبیش با نام بیمه آشنا هستند و به اقتضای کار و نیازشان ممکن است از نوعی از بیمه استفاده کرده باشند ولی باید اذعان کرد که سطح فرهنگ و آگاهی بیمه‌ای در ایران از ارتقای بایسته‌ای برخوردار نیست زیرا هنوز عده‌ای از مردم ما از نقض و فواید اقتصادی و اجتماعی بیمه و مفاهیم آن یا بی‌خبرند یا آگاهی اجمالی و مبهمی دارند. از فواید بیمه می‌توان دادن جرأت و اطمینان خاطر برای دست زدن به کار و تولید و سرمایه‌گذاری، ایجاد محیط امن برای فعالیت‌های اقتصادی، جلب پس‌اندازهای مردم و تشکیل سرمایه برای سرمایه‌گذاری در راه اجرای طرح‌ها و برنامه‌های عمران و آبادانی، تشویق و حمایت از تجارت داخلی و خارجی از طریق عرضه کردن تأمین‌های لازم برای جبران خسارت‌های ناشی از حوادث حمل‌ونقل کالاها و وسایل حمل‌ونقل، تثبیت موقعیت مالی و اقتصادی کارخانه‌ها و بنگاه‌های اقتصادی از طریق جبران خسارت و تجدید سرمایه آنها در صورت وقوع آتش‌سوزی، تحصیل درآمد ارزی از طریق قبول بیمه اتکایی از کشورهای دیگر، مشارکت در تعاون و همکاری‌های بین‌المللی برای تقسیم و سرشکن کردن ریسک‌های بزرگ و فاجعه‌آمیز و بالاخره ایجاد کار و افزایش سطح اشتغال در کشور نام برد (صالحی، ۱۳۸۹: ۱۴).

۴- خواستگاه و چگونگی پیدایش تکافل

اگرچه بیان زمان دقیق و قطعی آغاز فعالیت‌های بیمه‌ای در تاریخ اسلام مشخص نیست اما براساس ماهیت قرارداد بیمه‌ای امروزی می‌توان چنین استنباط کرد که فعالیت‌های بیمه‌ای از پیش از ظهور پیامبر اسلام (ص) در عربستان شناخته شده است و از آن زمان تا آغاز قرن ۱۹م تدریجاً توسعه یافته‌اند در این زمان وکیلی حنفی بنام ابن‌عابدین (۱۷۸۴-۱۸۳۶) اولین دانشمند مسلمانی بود که به بررسی معنا، مفهوم و مبنای

قانونی قرارداد بیمه پرداخت و امروزه شاهد تأسیس و فعالیت شرکت‌های بیمه اسلامی متعددی در کشورهای مسلمان و غیرمسلمان هستیم. فرایند رشد و توسعه بیمه اسلامی را می‌توان به شرح ذیل طبقه‌بندی کرد.

۴-۱- اصل العاقله بعنوان سنتی قبیله‌ای

در میان قبایل عرب بدوی رسم چنین بود که اگر عضوی از یک قبیله، عضوی از قبیله دیگر را به قتل می‌رساند خویشان نزدیک وی موظف بودند خون‌بهایی نقدی بعنوان تاوان به وارث یا وارثان وی بپردازند. خویشان نزدیکان قاتل یا عاقله باید از جانب قاتل خون‌بهایی مقتول را پرداخت می‌کردند. بنابر دیدگاه محمد محسن خان کلمه عاقله به معنای عصبه یعنی اقوام پدری قاتل است. تاوان پرداخت شده براساس اصل العاقله را می‌توان به اصل تضمین پرداخت خسارت در فعالیت‌های بیمه‌ای امروز تشبیه کرد. چراکه مورد اخیر نوعی حمایت مالی از وارث یا وارثان در برابر مرگ غیرمنتظره قربانی است.

۴-۲- شیوه پیامبر اسلام

گسترش فعالیت‌های بیمه‌ای در زمان پیامبر اسلام ناشی از دو موقعیت زیر بود:

- پذیرش شیوه‌ای عاقله متداول در میان اعراب بدوی؛

۵۴ - مواد پیش‌بینی شده موجود در اولین قانون غیرمدون مدینه در ۶۲۲ پس از میلاد.

اولین قانون غیرمدون در جهان اسلام توسط رسول اکرم (ص) و بلافاصله پس از ورود وی از مدینه در سال ۶۲۲ پس از تنظیم شد مخاطب این قانون مردم مدینه یعنی مهاجرین، انصار، یهودیان و مسیحیان بودند. قانون مذکور سرآغاز و مشتمل بر نوعی بیمه اجتماعی بود که دارای اشکال زیر می‌شد:

اعمال (اصل) یا دیه - پرداخت فدیة (سربها) - قانون مدینه

۵- ویژگی‌های تکافل در مقایسه با بیمه رایج (متعارف)

بیمه رایج و تکافل در دو محور هدف و انگیزه‌ها، و سطح محصولات و خدمات بصورت تطبیقی بررسی می‌شود. این بررسی تطبیقی، در محور اول با تبیین ماهیت کسب و کار، ماهیت قرارداد، منابع قوانین و مقررات و مبتنی بودن بر اصل تعاون صورت می‌گیرد. در محور دوم نیز بیمه رایج و تکافل در شش شاخص، یعنی میزان شفافیت در عملکرد، سرمایه‌گذاری وجوه، التزامات و منافع، ارزش بازدید، توزیع مازاد و منافع، حق رأی و حق شرکت در مجمع عمومی با هم مقایسه می‌شود (سراج‌زاده، ۱۳۸۸: ۶۹).

جدول (۱) بیمه رایج در مقایسه با تکافل

تکافل	بیمه رایج	محور مقایسه
مبتنی بر حمایت و تامین رفاه اجتماعی تکافل شونده و خانواده اوست.	مبتنی بر کسب سود	ماهیت کسب و کار
قراردادی است بین تمام تکافل شونده‌گان برای تقسیم مخاطرات خود و مشارکت در حمایت	مانند قرارداد بیمه است که بیمه‌گر در قبال پوشش ریسک بیمه‌گذار از او پول دریافت می‌کند.	ماهیت قرارداد
مبتنی بر وحی الهی (قرآن و سنت) و نظرات و فتاوی شرعی علما و کمیته‌های فقهی موجود در این شرکت‌ها است.	در نتیجه تجربه‌های کسب و کار، تفکرهای بشری، ادبیات قضایی، پایگاه‌ها و فرهنگ آن کشور است.	منابع قوانین و مقررات
اعضاء هم بیمه‌گذارند و هم بیمه‌گر، در کلیه خسارت‌ها شریک می‌شوند و در انتقال مخاطرات نیز مشارکت دارند.	منافع بیمه‌گذار و بیمه‌گر با هم یکی نیست و تعاون واقعی وجود ندارد.	مبتنی بودن بر اصل تعاون

منبع: (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲۷)

جدول (۲) بیمه عمر رایج در مقایسه با تکافل خانواده

بیمه تکافل	بیمه رایج	محور مقایسه
شرکت‌های تکافل اطلاعات را بصورت شفاف در اختیار تکافل شونده‌گان قرار می‌دهند و فعالیت‌ها و عملیات- هایشان کاملا شفاف‌تر از شرکت‌های بیمه رایج است.	در شرکت‌های بیمه رایج عدم افشا و شفافیت وجود دارد (به جمعیه سیاه تشبیه شده است).	شفافیت و افشا
وجوه در ابزارهای شرعی که با مبانی مضاربه و وکالت و اجاره و ... کار می‌کنند، سرمایه‌گذاری می‌شوند.	گاهی بعضی از شرکت‌ها وجوه را در امور و برنامه‌های غیرشرعی بکار می‌گیرند و از ابزارهای با بهره ثابت استفاده می‌کنند.	سرمایه‌گذاری وجوه

تکافل شونده می‌تواند در صورت بروز خطر همه تعهد تکافل‌گر (که از صندوق مخاطره پرداخت می‌شود)، تمامی موجودی حساب مشارکت‌کننده و سهم خود از سود کسب شده زمان را از شرکت بگیرد. اما اگر تا زمان سررسید صبر گردد و خطر تحت پوشش رخ نداد فقط می‌تواند موجودی حساب مشارکت‌کننده سهم خود را از سود تا آن زمان درخواست کند.	بیمه‌گذاران در صورت بروز خطر کل پولی را که در بیمه‌نامه آمده است، می‌گیرند. اما در صورت عدم رخداد نمی‌توانند ادعایی داشته باشند.	التزامات و منافع
اگر در تکافل کسی بخواهد خارج شود، تمام موجودی حساب شخصی او (حساب مشارکت‌کننده) بعلاوه سهم وی از کل سود تا آن موقع به او بازپرداخت می‌شود و متصدی تکافل فقط یک مقدار ناچیز بخاطر راه‌اندازی شرکت و مدیریت وجوه او کم می‌کند.	اگر بیمه‌گذار بخواهد قبل از سررسید از بیمه خارج شود، شرکت‌های بیمه به او مقداری پول که از مجموع پرداختی‌های او به بیمه کمتر است پرداخت خواهند کرد.	ارزش بازخرید
بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار تعارض وجود ندارد.	بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار تعارض وجود دارد.	ارزش مازاد و منافع
چون همه افراد سرمایه‌گذار محسوب می‌شوند همه حق رأی دارند.	سرمایه‌گذاران حق رأی و حق شرکت در مجمع عمومی برای انتخاب هیأت مدیره و نیز ملاحظه حساب‌های سالیانه و ترازنامه را دارند نه بیمه‌گذاران	حق رأی و حق شرکت در مجمع عمومی

منبع: (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲۹)

۶- مبانی نظری تکافل اجتماعی

ابتدا نظریه کورپراتیسم و دولت رفاه بعنوان مهمترین نظریه موجود در موضوع تکافل طرح و نقد می‌شود. سپس با پی‌ریزی و مبنا قرار دادن نظریه نیازهای انسان به تشریح ابعاد و اقسام مفهوم نیاز بعنوان مهمترین و محوری‌ترین مفهوم این نظریه پرداخته می‌شود.

۶-۱- نظریه کورپراتیسم و دولت رفاه

در خصوص موضوع تکافل نظریاتی مختلف تاکنون ارائه شده است. یکی از مهمترین نظریات موجود در موضوع بحث، نظریه کورپراتیسم است. این نظریه فی‌الواقع‌الکویبی است ترکیبی از دو نظریه البیتیسیم یا نخبه‌گرایی و پلورالیسم یا تکثرگرایی.

شکل (۱) جایگاه نظریه کورپراتیسم نسبت به دو نظریه الیتیسم و پلورالیسم

- نظریه کورپراتیسم بر سه اصل محوری استوار است:

نخستین: اصل نظریه کورپراتیسم اینست که ترسیم جامعه به مثابه ترکیبی از عناصر و هویت کلان است. در این دیدگاه عناصر موجود در جامعه تنها زمانی کارآمد هستند که نوعی هویت جمعی داشته باشند. دومین: اصل نظریه کورپراتیسم به بیان راهبرد دولت اشاره می‌کند. طبق این نظریه تعادل بخشی میان عناصر موجود در جامعه و هویت جمعی مهمترین کار ویژه دولت است.

سومین: اصل نظریه کورپراتیسم به بیان راهبرد دولت برای ایجاد تعادل در جامعه اشاره می‌کند. علاقه به محدود کردن دخالت مستقیم دولت و یافتن شکل‌های جایگزین اقدامات انجمنی مورد حمایت دولت موضوع محوری بحث کورپراتیستی است (بابایی، ۱۳۹۱: ۶۶۷).

۵۷

در این نظریه دولت رفاه بعنوان راهبرد ایجاد تعادل در جامعه معرفی می‌شود. هدف دولت‌های رفاهی تأمین حداقل‌های ضروری برای حداکثر افراد است تا از شکاف روزافزون میان طبقه دارا و ندار کاسته شود. تأمین اجتماعی ابزار اصلی دولت‌های رفاهی برای تحقق این هدف است. مهمترین منبع تأمین هزینه‌های دولت رفاهی مالیات هست. آرمان اصلی دولت رفاهی نفی اختلاف طبقاتی موجود در جوامع لیبرالی از یکسو و نفی همسان‌سازی در جوامع مارکسیستی از سوی دیگر است (افتخاری، ۱۳۹۲: ۳۷).

بازیگران اصلی و عامل تعیین کننده در این نظریه دولت است، حال آنکه در نظریه اسلام، دولت یکی از بازیگران عرصه اجتماع است و نهادهای موضوع تکافل در مجموع نقش بیشتری نسبت به او در تأمین رفاه در جامعه دارند. تأمین حداقل‌های ضروری برای بیشترین افراد جامعه نازل‌ترین هدف نظریه تکافل هست. ثالثاً ابزار تأمین منافع در نظریه دولت رفاه مالیات است، حال آنکه در نظریه تکافل ابزار تأمین منابع سازوکارهایی مثل زکات، خمس، انفاق، وقف و غیره است (آرام، ۱۳۹۸: ۶۲-۶۱).

۲-۶- نظریه نیازهای انسان

وقتی مفهوم نیاز را بعنوان مبنای نظری تکافل بسط می‌دهیم به این معناست که نیاز یا ضرورت یکی از منابع مهم پیدایش تکافل است و آنرا به مثابه ارزش اجتماعی مهمی متجلی می‌سازد. از اینرو نیاز را بعنوان نیروی هدایت کننده احساسات، افکار و اعمال افراد شناسایی می‌کنیم (آرام، ۱۳۹۸: ۶۲-۶۱).

جدول ۳) اقسام نیاز و تکافل

هدف	حقیقی	تکافل حقیقی (پسندیده)
	کاذب	تکافل کاذب (ناپسند)
منابع تامین	محدود	تکافل مادی
	نامحدود	تکافل غیرمادی
نحوه تامین	وابسته به فرد	تکافل فردی
	وابسته به دیگران	تکافل اجتماعی
میزان ادراک	آشکار	تکافل آشکار
	پنهان	تکافل پنهان

منبع: (آرام، ۱۳۹۸: ۷)

۵۸

۳-۶- دیدگاه‌های مخالف و موافق در باره تکافل و بیمه

اختلاف نظرهای موجود درباره تکافل برمی‌گردد به دیدگاه علمای مسلمان درباره فعالیت بیمه‌ای که می‌توان به سه گروه کلی تقسیم نمود:

- فعالیت بیمه‌ای کاملاً و مطلقاً مشروع است، مشروط بر آنکه عنصر ربا در آن وجود نداشته باشد. از میان علمایی که چنین دیدگاهی دارند می‌توان افراد زیر را نام برد: شیخ محمد عبده، وکیل حنفی شیخ ابن عابدین، محمدتقی امینی، شیخ محمود احمد، مصطفی احمد زرقا، سیدمحمد صدیق الروحانی، ابراهیم نحوی، احمد طه السنوسی، یوسف موسی، محمد البهی، علی الخفیف، ظفر شدیدی، نجات‌اله صدیقی، محمد مصلح‌الدین علی جمال‌الدین عواد و آیت‌اله خمینی.

- بعضی از دانشمندان مسلمان فعالیت بیمه و قوانین بیمه‌ای عمومی را می‌پذیرند، اما مخالف قرارداد بیمه عمر هستند، چراکه چنین قراردادی مستلزم عناصر میسر (قمار) و غرر (عدم قطعیت) بوده و با اصول میراث و وصیت مغایر است این دیدگاه در همایشی که در مراکش ۶ می ۱۹۷۲ برگزار شد مورد پذیرش قرار

گرفت. از میان علمایی که دارای چنین دیدگاهی هستند می‌توان افراد ذیل را نام برد: عبدالرحمن عیسی، احمد ابراهیم، مهد موسی، مفتی محمد باخیت، محمد ابوزهرا و شیخ‌الزهر شیخ جدالحق علی جدالحق.

- گروه سوم هرگونه فعالیت بیمه‌ای را آشکارا و بطور مطلق رد کرده و چنین استدلال می‌کنند که بیمه مستلزم عناصر ربا، میسر و غرر است و کلیه این عناصر در شریعت به شدت منع شده است. از میان علمایی که دارای چنین دیدگاهی هستند می‌توان مصطفی زید، عبدالله القلیلی و جلال مصطفی السید را نام برد (آرام، ۱۳۹۸: ۷).

۴-۶- نظر موافقان در رد برداشت‌های نادرست دیدگاه‌های مذکور

- الگوی قرارداد بیمه اسلامی مستلزم عنصر ربا نیست. اساس چنین قراردادی اصول شیوه سرمایه‌داری مضاربه است. بدین معنا که عامل بیمه و بیمه‌گذار به نسبت مورد توافق طرفین، در منافع، سود پرداختی به بیمه‌دار، و سود سهام بدست آمده از حق بیمه‌های پرداختی شریک خواهند بود و اساس این معامله توافق دوجانبه میان طرفین قرارداد است و براساس دیدگاه هیأت نظارت بر امور شریعت در سودان، چنین معامله‌ای مغایر با اصول شریعت نبوده و مستلزم هیچ عنصر غیرمشروعی نیست. بعلاوه چنین عملی را می‌توان با اصل الهی معامله متقابل توجیه نمود. خداوند می‌فرماید: «ای کسانی‌که ایمان آورده‌اید اموال‌تان را در میان خودتان به بیهودگی مصرف نکنید بلکه بگذارید در میان‌تان تجارت و خرید و فروش براساس حسن نیت متقابل برقرار شود»^۱.

- قرارداد بیمه ارجحیت بر خواست خداوند نیست. یعنی در قراردادهای عمر تضمین و تعیین زندگی و مرگ فرد با تعیین موفقیت مالی افراد تحت تکافل وی در آینده نیست بلکه قرارداد بیمه به معنای جبران خسارت و یا تأمین امنیت در برابر فاجعه‌ای غیرقابل پیش‌بینی است.

- قرارداد بیمه مستلزم عنصر قمار نیست چراکه در معامله قمار، قمار باز همواره در تلاش برای بدست آوردن پول و شکست دادن سایر قماربازان است و بالعکس طرفین قرارداد بیمه در کنار هم با روحیه همکاری متقابل و اصل حسن نیت می‌کوشند امنیت مالی یتیمان، بیوه زنان و ... را در مقابل زیان وارده یا خطرات غیرقابل پیش‌بینی تأمین نمایند (آرام و سیدامامی، ۱۳۹۵: ۱۷).

^۱ سوره نساء، آیه ۴

۷- فعالیت‌ها و پیشرفت‌های تکافل در قرن بیستم و بیست و یکم

متصدیان و پیشگامان تکافل جهانی یا شرکت‌های بیمه اسلامی با مسئولیت محدود ابتدا در سال ۱۹۷۹ در سودان تأسیس شدند البته بانک نگارا در مالزی پیش از این اقدامات قانونی در معرفی صنعت تکافل در مالزی صورت داد و این منجر به ایجاد شرکت تکافل مالزیایی در سال ۱۹۸۴ شد. بدنبال موفقیت بیمه اسلامی در کشور مالزی متصدیان جدید تکافل در کشورهایی چون بروئی، سنگاپور، اندونزی، عربستان سعودی، بحرین، کویت، امارات متحده عربی، پاکستان، عمان، مصر، سودان و تونس و همچنین شرکت‌های تکافلی در کشورهای غیرمسلمان از جمله در قاره اروپا، استرالیا و ایالات متحده آمریکا در سراسر جهان روی کار آمدند. در سال‌های ابتدایی قرن بیست و یکم می‌بینیم که صنعت تکافل توانمندی خود را در اجرا اثبات کرده است. نرخ رشد سالانه تکافل ۱۰ تا ۲۰ درصد است و این درحالیست که این نرخ برای بیمه‌های رایج ۵ درصد است.

۷-۱- تجربه تکافل در کشور سنگاپور

سنگاپور از جمله کشورهایی هست که با توجه به نرخ رشد به نسبت بالای مالیه اسلامی در آن، پیش‌بینی می‌شود در آینده‌ای نزدیک به کشورهای پیشرو در عرصه تکافل تبدیل شود. هر دو شرکت تکافل که در سنگاپور فعالیت می‌کنند در سال ۱۹۷۵ تأسیس شده‌اند: آمپرو - اینکام، که با سرمایه‌گذاری مشترک میان چند شرکت تشکیل شده است و بیشتر شبیه صندوق تعاونی عمل می‌کند و شرکت تکافل سنگاپور که حاصل سرمایه‌گذاری مشترک میان شرکت بیمه کیل و جامعه تعاونی چندمنظوره معلمان مالای سنگاپور است. در سنگاپور بیمه تکافل با بانکداری اسلامی بعنوان ابزار ارتقاء توسعه اقتصادی جامعه اسلامی به حساب می‌آیند (آرام، ۱۳۹۸: ۷).

۷-۲- تجربه تکافل در ایالات متحده آمریکا

شرکت خدمات تکافل آمریکا (نیوجرسی) یکی از چند شرکت تکافلی در آمریکا است که در سال ۱۹۹۶ تأسیس شده است و به ارائه خدمات تکافل می‌پردازد و این شرکت انواع بیمه‌ای اشخاص و بازرگانی را زیر پوشش دارد (آرام، ۱۳۹۸: ۸).

در جامعه بین‌الملل، مالزی یکی از اعضای گروه ۸ هست که شامل کشورهای در حال توسعه از جمله بنگلادش، مصر، اندونزی، پاکستان، ترکیه، ایران، نیجریه می‌شود. در این کشورها تکافل بعنوان پروژه گروه ۸ تأیید شده که مسئولیت رهبری آن برعهده مالزی است. سیاست‌های اولیه که بانک نگارای مالزی در سال ۲۰۰۵ اتخاذ کرد بر چند اصل مهم استوار می‌باشد که هدف آن رشد ویژگی انعطاف‌پذیری صنعت تکافل در مواجهه با چالش‌های در حال افزایش در یک محیط کاملاً رقابتی می‌باشد و به این وسیله مالزی بعنوان یک مرکز بین‌المللی برای گسترش تکافل و تکافل اتکایی معرفی می‌شود.

۸- بیمه‌های اتکایی تکافل و تکافل خرد

بیمه اتکایی بعنوان یک رشته از تجارت بین‌الملل می‌تواند جایگزینی برای فروش و صادرات نفت باشد، از اینرو باتوجه به آنکه امکان گسترش صنعت بیمه در خاورمیانه و غرب آسیا زیاد است، به سرعت می‌توان در صنعت بیمه اتکایی این منطقه فعال شد، زیرا تعداد شرکت‌های بیمه اتکایی معتبر در این ناحیه از جهان محدود است. ذخایر غنی نفت و گاز، ساخت‌وسازهای گسترده‌ای در این مناطق را دنبال دارند و به همین جهت تمام شرکت‌های بیمه، بیمه‌گران اتکایی، کارگزاران و دلالان بیمه جهان به این منطقه چشم دوخته‌اند (سیدنورانی و رشیدی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۷۷-۱۷۶).

سازمان‌های بین‌المللی کار یک نهاد بین‌المللی است که سازمان ملل متحد مباحث مربوط به تأمین اجتماعی را به آن محول کرده است این سازمان بیمه‌های خرد را بعنوان ابزاری برای کاهش فقر و توسعه اجتماعی مورد حمایت خود قرار داده و در راستای تشکیل یک شبکه وسیع تأمین اجتماعی، با ایجاد انگیزه در موسسات بیمه خرد و تشویق آنها مبادرت نموده است. بانک جهانی نیز از دهه ۹۰ اقدام به توسعه استراتژی‌های خود در زمینه حمایت‌های اجتماعی نموده است.

مفهوم بیمه‌های خرد بعنوان زیرمجموعه ابزارهای مالی و تحت مالی خرد بیان می‌گردد. سال‌ها این مفهوم در مالی خرد نمود می‌یافت و سپس به یک بخش خاص و مجزا توسعه یافت.

۶۱

باتوجه به نظر اینگرام و مک کورد اولین تعریف بیمه‌های خرد در سال ۱۹۹۹ ارائه شد که در بخشی از یک مقاله با عنوان بیمه خرد: توسعه بیمه بهداشت و درمان به حذف شدگان آن‌ها مفهوم خرد را بعنوان سطح جامعه که در آن تعامل واقع شده است در نظر می‌گیرند که این کوچک‌تر از طرح‌های ملی است، و بیمه اشاره به ابزار اقتصادی دارد. باید بر این نکته اذعان داشت که بیمه خرد خود نوعی بیمه است و به سادگی می‌توان گفت نوع خاصی از بیمه است نه یک رده جدید از بیمه به این ترتیب این نوع بیمه بصورت خرد زندگی و یا بیمه‌های خرد غیرزندگی که فقرا را تحت پوشش قرار می‌دهد تعریف می‌شود و در برابر خطرات خاص در ازاء پرداخت حق بیمه متناسب با احتمال و هزینه‌های خطر مربوطه محاسبه می‌شود. این تسهیلات اشتراکی حق بیمه، برای بازپرداخت به آن دسته از اعضای طرح بیمه‌های خرد بکار می‌رود که از تلفات مجموعه‌ای از خطرات از پیش تعریف شده رنج می‌برند (سیدنورانی و رشیدی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۷۸-۷۷).

۹- تأثیر صنعت تکافل در توسعه اقتصادی ایران

می‌دانیم که شرکت‌های بیمه باید سود ده باشند تا امکان ادامه کار آنها میسر باشد و دولت‌ها نیز به شرکت‌های بیمه مبلغی بعنوان سوبسیت پرداخت نمی‌کنند، پس شرکت‌های بیمه از حق بیمه پرداختی توسط بیمه‌گذاران تأمین مالی می‌گردند. بنابراین گسترش بیمه در جهان ناشی از دلایلی هستند که با جنبه‌های کلی رفتار اقتصادی فرد گره خورده‌اند.

طرفی افراد ریسک‌پذیر نیز در طول زمان در می‌یابند که نفع آنها در استفاده از بیمه است، زیرا امکان ایجاد حوادث در آنها بالاتر است (اگرچه شرکت‌های بیمه از پذیرش این افراد گریزانند که در بحث کژتابی و کژمنشی قابل طرح می‌باشد).

تکافل صنعت نوظهوری است که در بسیاری از کشورهای مسلمان و حتی غیرمسلمان مورد توجه قرار گرفته است این صنعت می‌تواند با توجه به تجربه سایر کشورها در ایران نیز مورد استفاده قرار گیرد. در این مقاله بدلیل اهمیت توجه به این صنعت نوظهور پرداخته خواهد شد. در خصوص اهمیت صنعت تکافل برای کسب و کار بیمه کشور، سه فایده را برای حضور این صنعت در کشور مطرح می‌گردد، البته باید توجه داشت صرف اهمیت و افاده یک فعالیت اقتصادی نمی‌تواند به تنهایی موجبات ایجاد آن صنعت را فراهم آورد بلکه باید پس از پی بردن به اهمیت و مفید بودن این صنعت در جهت ایجاد بسترهای اقتصادی و حقوقی متناسب تلاش کرد تا بتوان از آثار و منافع حضور چنین صنعتی در کشور بهره جست.

۹-۱- تکافل: یک فعالیت اقتصادی جدید

از زمان شروع بکار اولین شرکت تکافلی تاکنون، صنعت تکافل رشد مناسبی را تجربه کرده است. طبق نظریه چرخه عمر محصول کالاها و صنایع دارای عمر محدودی هستند و در چرخه عمر خود سه مرحله نوپایی، میانسالی و پیری را طی می‌کنند. کالاهایی که در مرحله اول چرخه عمر خود قرار دارند و هنوز به مرحله تولید انبوه و همگانی نرسیده‌اند سودی بیش از سود اقتصادی فراهم می‌کنند و بعدها با ورود رقبا به بازار این سود به سمت سود اقتصادی حرکت می‌کند از آنجاکه تکافل صنعتی نو است که به ارائه خدمات بیمه‌ای می‌پردازد نویدبخش سودهایی بالا برای کارآفرینان و مشاغل می‌باشد و در نتیجه این انگیزه برای کارآفرینان علاوه بر فراهم شدن سود و افزایش تولید ملی فرصت‌های شغلی بیشتری در اقتصاد ملی فراهم می‌آورد.

که این نتیجه برای اقتصاد ملی که دارای نرخ بیکاری بالا می‌باشد می‌تواند بسیار مفید باشد. بعلاوه بوجود آمدن یک صنعت بالذاته باعث بوجود آمدن روابط پسین و پیشین بسیاری در عرصه روابط اقتصادی می‌شود که این روابط به نوبه خود باعث رشد و شکوفایی در صنایع و بخش‌های دیگر اقتصادی می‌شود. هرچه میزان

این روابط بیشتر باشد تأثیر و تأثرات نیز بیشتر خواهد بود. صنعت بیمه از جمله صنایعی است که با تمام صنایع دیگر در بخش‌های اقتصادی کشور رابطه دارد.

۹-۲- تکافل: محصولی اسلامی

بیمه متعارف محصولی است که از سوی تمدن غرب بدست کشورهای اسلامی و مسلمانان رسیده است و طبیعتاً با ساختارهای فرهنگی جامعه اسلامی همخوانی ندارد، چالش‌های کشورهای مسلمان در اولین مواجهه با بیمه متعارف، گواه این مدعاست هرچند برخلاف علمای اهل سنت، علمای شیعه مشروعیت بیمه را فی-الجمله پذیرفته‌اند لیکن تکافل محصولی اسلامی است و طبعاً همخوانی بیشتری با عقاید و فرهنگ ما دارد (سیفلو، ۱۳۸۷: ۱). تکافل بعنوان بیمه‌ای اسلامی، برخاسته از عقود محصور دینی است همچنین مقایسه ارکان و اهداف و کارکردهای دو نظام بیمه‌ای به روشنی نشان می‌دهد که تکافل همخوانی بیشتری با مبانی اسلامی دارد.

مفاهیمی چون تعاون، مشارکت دوطرفه، تبرع، تقسیم سود در بین مشارکت‌کنندگان و ... که در مکانیسم بیمه‌های تکافل بکار رفته‌اند، مفاهیمی هستند که در فرهنگ اسلامی و ایرانی، جایگاه والایی دارند. بنابراین پرداختن به صنعت تکافل علاوه بر موضوعی اقتصادی، موضوعی فرهنگی نیز به شمار می‌رود. این وابستگی فرهنگی می‌تواند زمینه موفقیت این صنعت را فراهم سازد.

۹-۳- تکافل: رقیبی برای بیمه متعارف در صنعت بیمه ایران

طبق نظریات اقتصاد خرد بازار رقابتی در مقایسه با بازار انحصاری دارای کارایی بیشتری است و تخصیص منابع در آن بهینه است همچنین رقابت باعث افزایش کارایی و پایین آمدن سطح عمومی قیمت‌ها می‌شود. هالواریان در کتاب اقتصاد خرد پیشرفته خود اثبات می‌کند که این بازار رقابتی است که می‌تواند رفاه مصرف‌کننده را حداکثر نماید. مسئله رقابتی کردن فضای کسب‌وکار بیمه از سال‌ها پیش در صنعت بیمه کشور آغاز شده است. در سال ۱۳۸۱ اولین شرکت خصوصی بنام بیمه حافظ برای فعالیت در مناطق آزاد پروانه تأسیس دریافت کرد و هم‌اکنون بیش از ۳۰ شرکت بیمه خصوصی در کنار شرکت‌های دولتی در ایران در حال فعالیت هستند. با توجه به خصوصی‌سازی در اصل ۴۴ قانون اساسی، فرصت مناسبی برای رقابت شرکت‌های تکافلی و بیمه رایج از دو منظر رقابت اقتصادی بین دو بنگاه و رقابت فکری دو نظام بیمه‌ای و استفاده از نتایج مطلوب آن می‌تواند در جهت افزایش رشد و توسعه اقتصادی در ایران باشد.

۱۰- چالش‌های نظام تکافل

با وجود فضای مثبت اقتصادی و رشد بالای صنعت تکافل چالش‌های عمده‌ای نیز در این میان وجود دارند. این چالش‌ها در ۶ موضوع قابل تقسیم‌بندی هستند:

۱۰-۱- عدم آگاهی مشتریان از تکافل

بسیاری از مشتریان در کشورهای مسلمان یا هنوز از مزایای بیمه بی‌اطلاع هستند یا به دلیل تصورات غلط دینی، مخالف بیمه‌اند. برخی مواقع نیز تکافل بعنوان بیمه سازگار با شریعت تلقی نمی‌شود. در گزارش میزان آگاهی مصرف‌کنندگان تکافل در (آگوست ۲۰۱۱) در ۱۱ بازار آسیا فقط ۳۰ درصد از اطلاعات خوبی برخوردار بودند و در این گزارش، کشورهای خاورمیانه لحاظ نشده بودند، اما با توجه به نوپا بودن صنعت تکافل در این کشورها، انتظار نتایج مشابهی می‌رود.

۱۰-۲- رقابت با شرکت‌های بیمه‌ای متعارف

شرکت‌های بیمه‌ای متعارف با سابقه طولانی و برخورداری از صرفه‌های ناشی از مقیاس فعالیت، شرکت‌های تکافلی را مشکل می‌کند. استفاده از عنصر قیمت برای رقابت گزینه مناسبی نیست چراکه شرکت‌های تکافلی معمولاً کوچکتر از شرکت‌های بیمه مرسوم بوده و مانند آنها صرفه مقیاس ندارند علاوه بر این شرکت‌های تکافلی معمولاً هزینه‌های عملیاتی بالاتری بدلیل سازگاری با شریعت متحمل می‌شوند اما شرکت‌های تکافل باید با ارائه محصولات ممتاز و منحصر به فرد به مشتریان فضای مناسب‌تری برای رقابت را فراهم آورند بعلاوه شرکت‌های تکافل باید در جهت افزایش آگاهی‌های مشتریان از ممتاز بودن محصولات تکافل در سازگاری بهتر با آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی تلاش نمایند. ابداع در محصولات تکافل از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. در خاورمیانه جهت رفع نیازهای خاص جمعیت مسلمان محصولات تکافل خانواده جدید مورد نیاز است عرصه دیگری که شرکت‌های تکافل می‌توانند در آن فعال باشند تکافل خرد است که تأمین مالی برای افراد کم درآمد فراهم می‌آورد. درازمدت تکافل می‌تواند مسائل مربوط به پیری و کهولت سن را با ارائه محصولات پس‌اندازی بلندمدت رفع کند و به منظور رعایت اصول و استانداردهای احکام اسلامی محصولات باید براساس قراردادهای ساده و شفاف و بدون هیچگونه روزه و راه‌گریزی طراحی گردند (مروری بر بیمه اسلامی، ۲۰۱۱).

۱۰-۳- ضرورت همگن‌سازی

اگرچه شرکت‌های تکافلی به سمت الگوهای تجاری، تلفیقی متمایل شده‌اند اما عملیاتی شدن این امر در عالم واقع از شرکتی به شرکت دیگر بطور قابل توجهی متفاوت است. بعنوان مثال در حق‌العمل‌ها و ساختارها و همچنین قواعد توزیع مازادها تفاوت وجود دارد هرچند تنوع از جهاتی مطلوب است با این وجود همگن‌سازی

بیشتر و توسعه و بکارگیری استانداردهای جهانی تکافل به نفع صنعت خواهد بود. همگن‌سازی بیشتر سردرگمی مصرف‌کنندگان را کاهش و جنبه کارایی هزینه فعالیت‌ها را ارتقاء و همچنین از نقطه‌نظر تکافل اتکایی مفید است (مروری بر بیمه اسلامی، ۲۰۱۱). برای توسعه تکافل در کشورهای توسعه یافته با جمعیت مسلمان چندفرهنگی یا حتی جمعیت غیرمسلمان همگن‌سازی یک عامل مهم است. همگرایی مقرراتی در مورد تکافل می‌تواند به این فرایند کمک کند اما در بسیاری از کشورها فضای مقرراتی هنوز به اندازه کافی برای توسعه تکافل مساعد نیست همچنین در کشورهایی که مقررات خاص وجود دارد تأکید اندکی بر وجوه اختلاف تکافل و بیمه متعارف وجود دارد (مروری بر بیمه اسلامی، ۲۰۱۱).

۱۰-۴- عدم توسعه محصولات و بازارهای مالی اسلامی

شرکت‌های بیمه باید به طیف وسیعی از دارایی‌های مالی نقدینه برای سرمایه‌گذاری دسترسی داشته باشند. بازدهی سرمایه‌گذاری‌ها باید با تعهدات فعالیت‌های بیمه‌گری از نظر مدت و واحد پول همخوانی زیادی داشته باشد، به همین منظور شرکت‌های بیمه متعارف نوعاً در اوراق قرضه با بهره ثابت سرمایه‌گذاری می‌کنند. معادل اوراق قرضه با بهره ثابت در مالیه اسلامی از نظر سازگاری با شریعت، اوراق صکوک اسلامی است. در این میان صنعت روبه رشد تکافل باعث ایجاد تقاضا برای فرصت‌های سرمایه‌گذاری سازگار با شریعت گشته که آن نیز به توسعه بخش مالی کمک می‌کند. از طرف دیگر شکوفایی صنعت تکافل نیز وابسته به بازارهای سرمایه اسلامی توسعه یافته است. عدم توسعه و گسترش بازارهای اولیه صکوک و در نتیجه توسعه نیافتگی بازارهای ثانویه آنها، و لذا نقد شوندگی پایین آنها در بازار ثانویه، آن را برای سرمایه‌گذاری هزینه‌بر می‌سازد.

۱۰-۵- کمبود منابع انسانی

نیروی انسانی مجرب و کارکنان با صلاحیت که هم دانش بیمه‌ای و هم تخصص‌های اجتهادی و اسلامی داشته باشند محدود است. اگرچه تلاش‌های مداوم برای برپایی برنامه‌های آموزشی تکافل ادامه دارد اما پر شدن این شکاف نیاز به زمان دارد.

۱۰-۶- رعایت احکام و قواعد شریعت

تکافل و کافل اتکایی هنوز صنایع نوپا هستند در نتیجه بسیاری از فعالیت‌های بیمه‌های متعارف در مورد آنها بکار گرفته شده است اما در طول زمان، فعالیت‌ها و امورات بخش تکافل باید در درون صنعت توسعه پیدا کند بگونه‌ای که تسهیم متقابل ریسک و همکاری مشترک میان مشارکت‌کنندگان محور کار قرار گیرد (مروری بر بیمه اسلامی، ۲۰۱۱).

۱۱- بررسی دلایل عدم سیاستگذاری و اجرای صنعت تکافل در ایران

۱۱-۱- عدم ضرورت شکل‌گیری صنعت تکافل در ایران

از آنجا که به نظر می‌رسد از نظر علما و صاحب‌نظران شیعه، بیمه متعارف، مغایرتی با شرع مقدس اسلام ندارد و این نتیجه‌گیری صورت گرفته است که ضرورتی برای مطالعه و تحقیق راجع به تکافل در کشور ایران وجود ندارد زیرا نیازی به استفاده از این نوع بیمه نیست درخصوص این مطلب دو نکته قابل ذکر است: الف) به‌رغم آنکه به نظر می‌رسد، مشروعیت قرارداد بیمه متعارف در همه انواع آن در کشور ما پذیرفته شده است با این حال جزئیات برخی از انواع آن می‌تواند محل تأمل باشد. ب) حتی اگر بیمه متعارف از دید همه فقها و صاحب‌نظران شیعی مخالف شرع تشیص داده نشود باز هم این مسئله دلیل مناسبی جهت توجیه کم‌توجهی به تکافل نمی‌تواند باشد زیرا تکافل که سازوکار و جنبه‌های مختلف آن در قسمت‌های قبل توضیح داده شد، نسبت به بیمه متعارف مزیت‌هایی دارد که بکارگیری آن را در کشور ایران توجیه می‌کند (توحیدی‌نیا، ۱۳۸۷ : ۱۰۹). بعلاوه ارائه تکافل قدرت انتخاب بیشتری به مشتریان ارائه می‌دهد و گذشته از آن صنعت تکافل می‌تواند از ظرفیت بازار آن در سایر کشورها بهره‌مند شود.

۶۶

۱۱-۲- عدم آگاهی درباره صنعت تکافل در ایران

یکی از بزرگترین دلایل عدم آگاهی مشتریان با صنعت تکافل است. یکی از دلایل اصلی برای نفوذ کم بیمه، عدم توسعه بیمه عمر است همانطور که گفته شده است در دهه‌های گذشته سوء تفاهمی در ذهن مجموعه‌ای از مسلمانان به وجود آمد که مانع توسعه بیمه عمر شد، پتانسیل صنعت تکافل می‌تواند این سوء تفاهم را از طریق تکافل خانواده رفع کند. در نتیجه باید این آگاهی را ایجاد کرد که تکافل این محدودیت‌های شرعی را ندارد و نسبت به بیمه متعارف اخلاقی‌تر است. راه‌اندازی و اجرای حرفه‌ای شرکت‌های تکافل و استفاده از ظرفیت‌های تکنولوژی مدرن آی.تی می‌تواند به معرفی تکافل کمک کند. عدم تدوین برنامه‌های آموزشی در صدا و سیما و عدم توجه به معرفی تکافل در برنامه‌سازی‌ها نقش بسزایی در عدم شناخت کافی تکافل در ایران بدنبال داشته لذا رسالت رسانه در این خصوص از اهمیت بسزایی برخوردار است و می‌تواند نقش بی‌بدیلی در معرفی صنعت تکافل در کشور ایفا کند.

۱۱-۳- عدم توان رقابتی صنعت تکافل با بیمه متعارف

پتانسیل صنعت تکافل فراتر از این حد است اما متأسفانه موانعی غلبه می‌کند بر تحقق این صنعت. مانند: کمبود نیروی انسانی مجرب که دانش بیمه فنی را داشته باشد و هم آگاهی کافی از امور مالی شریعت داشته

باشد، از جهت دیگر چون صنعت تکافل در ایران نوپا است و توان رقابت با بیمه متعارف را ندارد و دسترسی محدود به ابزارهای مالی کوتاه مدت مانند صکوک و بازار پول سازگار با شریعت، از چالش‌های اصلی توسعه شرکت‌های تکافل است.

نتیجه‌گیری

بیمه بعنوان یکی از مهمترین و اثربخش‌ترین بخش‌های اقتصاد کشور شمرده می‌شود. و نظام بیمه تکافلی به منظور ایجاد تنوع در نهادهای مالی و جلب‌نظر مسلمانان در جهت رفع شبهات مطروحه از جانب فقهای مسلمان و همچنین جذب سرمایه ارائه گردیده است.

سازمان تکافل با همان اهداف شرکت بیمه تشکیل شده است که هدف اصلی آن پوشش خسارت‌های احتمالی در زندگی است. نظام بیمه تکافل صنعت نوپایی است و روزه‌روز در بین کشورهای اسلامی و همچنین کشورهایی که در آنها جمعیت مسلمان زیاد است در حال گسترش است. از مهمترین مزایای تکافل هماهنگی بسیار زیاد آن با سایر حوزه‌های مالی اسلامی یعنی بانکداری اسلامی، بازار سرمایه اسلامی و بازار پول اسلامی است. لذا بکارگیری نظام تکافل در کشور ایران که از بانکداری بدون ربا بهره‌مند است باعث انسجام بیشتر سیستم تأمین مالی اسلامی می‌شود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که نظام بیمه تکافلی تا چه اندازه^{۶۷} می‌تواند بعنوان مکمل نه جایگزین بیمه متعارف در صنعت بیمه در ایران مورد استفاده قرار گیرد و تا چه اندازه می‌تواند در توسعه اقتصادی ایران تأثیرگذار باشد. بنابراین باتوجه به مدل نظری مطروحه در قالب دو نظریه اجتماعی: ۱- کورپراتیسم و دولت رفاه که در این نظریه دولت رفاه بعنوان راهبرد ایجاد تعادل در جامعه معرفی می‌شود و هدف دولت‌های رفاهی تأمین حداقل‌های ضروری برای حداکثر افراد است تا از شکاف روزافزون میان طبقه دارا و ندار کاسته شود. بازیگران اصلی و عامل تعیین‌کننده در این نظریه دولت است، حال آنکه در نظریه اسلام، دولت یکی از بازیگران عرصه اجتماع است و نهادهای موضوع تکافل در مجموع نقش بیشتری نسبت به او در تأمین رفاه در جامعه دارند. تأمین حداقل‌های ضروری برای بیشترین افراد جامعه نازل‌ترین هدف نظریه تکافل هست و ۲- نظریه نیاز لذا وقتی مفهوم نیاز را بعنوان مبنای نظری تکافل بسط می‌دهیم به این معناست که نیاز یا ضرورت یکی از منابع مهم پیدایش تکافل است و آنرا به مثابه ارزش اجتماعی مهمی متجلی می‌سازد. از این‌رو نیاز را بعنوان نیروی هدایت‌کننده احساسات، افکار و اعمال افراد شناسایی می‌کنیم.

در این راستا سازمان‌های بین‌المللی کار یک نهاد بین‌المللی است که سازمان ملل متحد مباحث مربوط به تأمین اجتماعی را به آن محول کرده است این سازمان بیمه‌های خرد را بعنوان ابزاری برای کاهش فقر و

توسعه اجتماعی مورد حمایت خود قرار داده و در راستای تشکیل یک شبکه وسیع تأمین اجتماعی، با ایجاد انگیزه در موسسات بیمه خرد و تشویق آنها مبادرت نموده است.

صنعت تکافل در راستای افزایش ضریب نفوذ بیمه در کشور با پذیرش ریسک‌های بیمه‌ای در فضایی سالم و رقابتی با بیمه متعارف بعنوان سیستمی نو در عرصه بیمه و مدیریت ریسک، صنعتی جامع است که با تمام بخش‌های اقتصادی رابطه داشته و می‌تواند بعنوان یک بیمه مکمل نه جایگزین زمینه مناسبی برای ایجاد اشتغال و افزایش درآمد ملی در جهت تأثیرگذاری بر رشد و توسعه اقتصادی ایران باشد.

بنابراین باتوجه به مزایای حضور شرکت‌های تکافلی در ایران، دولتمردان و دست‌اندرکاران بیمه‌ای کشور باید نسبت به فراهم کردن بسترهای فرهنگی و حقوقی- اقتصادی این صنعت اقدام نمایند تا بتوانیم از مزایای حضور و رقابت این نوع شرکت‌ها در راستای توسعه اقتصادی ایران بهره ببریم.

بنابراین پیشنهاد می‌شود با بررسی چالش‌های تکافل در ایران و رفع موانع نسبت به سیاستگذاری نظام تکافل با اقتباس از مدل شریک، کارگزار کشور اندونزی و احیاء تکافل خرد در مناطق روستایی و کم‌درآمد کشور جمهوری اسلامی ایران بتوان در رشد و توسعه اقتصادی گامی موثر برداشت.

فهرست منابع

۶۸

فارسی:

۱- قرآن کریم.

- ۲- آرام، محمدرضا و سید امامی، کاووس (۱۳۹۵)، «سیاست‌های فقرزدایی با محوریت تکافل اجتماعی»، فصلنامه دانش سیاسی، س ۱۲، ش ۲۴.
- ۳- آرام، محمدرضا (۱۳۹۸)، **نظام‌سازی بر مبنای تکافل اجتماعی**، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- ۴- افتخاری، سیدمحمد (۱۳۹۲)، «بررسی الگوی مطلوب تکافل در فقه شیعه»، **دهمین کنگره پیشگامان پیشرفت**.
- ۵- بابایی، کامبیز (۱۳۹۱)، «بررسی ویژگی‌ها، قابلیت‌ها و دلایل موفقیت شرکت‌های بیمه تعاونی در دهه اخیر»، **فصلنامه بیمه**.
- ۶- توحیدی‌نیا، ابوالقاسم (۱۳۸۷)، «تکافل و اهمیت توجه به آن در ایران»، **فصلنامه صنعت بیمه**، س ۲۲، ش ۴.
- ۷- رشیدی، رامین (۱۳۸۷)، «تکافل (بیمه اسلامی)، یک چارچوب نوین اقتصادی»، **فصلنامه تازه‌های جهان بیمه**، ش ۱۱۸.

- ۸- روحانی، سیدمحسن (۱۳۸۹)، **تکافل کاربردی و بیمه مدرن (قوانین و اصول کاربردی)**، تهران: انتشارات سپهر.
- ۹- سراج‌زاده، سیدمحمد جواد (۱۳۸۸)، «تحلیل نظری مقایسه‌ای بیمه متعارف و تکافل»، **پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد معارف و اقتصاد اسلامی**، دانشگاه امام صادق.
- ۱۰- سیفلو، سجاد (۱۳۸۷)، **بیمه تکافل، محصولات و تجربه کشورها**، تهران: دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس.
- ۱۱- صالحی، جانعلی (۱۳۸۹)، **فرهنگ بیمه و بازرگانی**، تهران: انتشارات پژوهشکده بیمه.
- ۱۲- عسگری، محمدمهدی (۱۳۹۸)، **تکافل از نظریه تا عمل**، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- ۱۳- **قانون بیمه ایران**، مصوب ۱۳۱۶.
- ۱۴- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷)، **رساله توضیح المسائل**، قم: انتشارات پیام عدالت.
- ۱۵- موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۹)، **تحریرالوسیله**، نجف: انتشارات دارل‌علم.
- ۱۶- سیدنورانی، محمدرضا و رشیدی‌نژاد، حسین (۱۳۹۵)، «تکافل خرد - ضرورت‌ها و کارکردها در کشورهای در حال توسعه»، **فصلنامه صنعت بیمه**، ش ۶.

لاتین:

17- Swiss Re T September (2011). T Islamic Insurance Revisited T viewed 10 October 2011, <http://media.swissre.com>